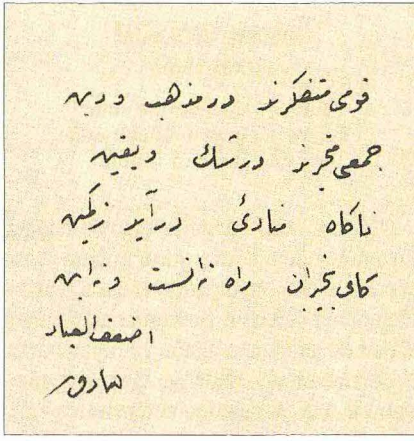

Sâdık Vîcdânî'nin el yazısı

1904'te yeniden Manastır vilâyet mektupçuluğuna gönderildi. Basra'dan dönerken deniz yoluyla Bombay'a gitti. Bir hafta kadar burada kalarak Kâdiriyye'nin Hindiyeye koluna mensup dervişlerle tanıştı. Manastır vilâyeti mektupçuluğu esnasında hürriyet yanlısı bir tavır sergilediğinden 11 Temmuz 1908'de Manastır'dan Trabzon mektupçuluğuna sürgün edildi. Meşrutiyet'in ardından bazı yüksek memurların tasfiyesi sürecinde Ocak 1909'da Trabzon mektupçuluğundan azledildi. Dört yıl kadar mâzuliyet maaşıyla geçindikten sonra Ocak 1913'te Ankara Vilâyeti Tahrirat müdürlüğüne getirildi. Temmuz 1919'da Hudâvendigâr (Bursa) vilâyet mektupçuluğuna tayin edildi. Bursa işgal edilince görevinden ayrılarak İstanbul'a döndü. 7 Mart 1925'te yeni bir vazifeye tayinini istemesi üzerine Aydın'da Tasfiye Komisyonu üyeliğine gönderildi, bu görevden emekli oldu. 1934'te soyadı kanunu çıktıktan sonra aile lakapları olan Kayıkçıoğlu soyadını aldı. 22 Ekim 1939'da İstanbul'da vefat etti ve Merkezefendi Kabristanı'na defnedildi. Oğlu Mehmet Rıdvan'ın iki yaşında iken ölümünden büyük üzüntü duyan Sâdık Vîcdânî, ilk eserlerinde Kastamonulu Sâdık Vîcdânî, bu tarihten sonra Ebû Rıdvan Mustafa Sâdık Vîcdânî adını kullanmıştır. Sâdık Vîcdânî'nin bürokrasideki faaliyetlerinin yanında memleketi Kastamonu'da vilâyet gazetesinde başlayan verimli bir yazı hayatı vardır. Mektupçuluk vazifesi gereği tayin edildiği illerdeki vilâyet gazetelerinde dinî, ahlâkî ve içtimâî konularda makaleler ve şiirler yazmış, eserlerini görev yaptığı

vilâyetlerin matbaalarında bastırmıştır. *Cerîde-i Sûfiyye* mecmuasında şiir ve makaleleri yayımlanmıştır.

Eserleri. 1. *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye.** Tarikatlar, silsileleri ve şubeleri hakkında dört kitaptan oluşan külliyyat (*Melâmilik*, İstanbul 1338-1340; *Kâdiriyye Silsilenâmesi*, İstanbul 1338-1340; *Halvetiyye Silsilenâmesi*, İstanbul 1338-1340; *Sûfî ve Tasavvuf*, İstanbul 1340-1342) Sâdık Vîcdânî'nin en önemli çalışmasıdır. Eser İrfan Gündüz tarafından sadeleştirilerek *Tarikatlar ve Silsileleri* adıyla neşredilmiştir (İstanbul 1995). **2. *Perişan*** (İstanbul 1308). İlk dönemlerde yazdığı şiirlerini, *Gülîstân* ve *Bahâristân*'dan yaptığı şiir tercümelerini, Kastamonu gazetelerindeki bazı yazılarını, şeyhi Ahmed Mâhir Efendi'ye takdim ettiği mektupları ihtiva etmektedir. **3. *Nağamât-ı Vîcdâniyye*** (Kastamonu 1312). Eserde Ahmed Mâhir Efendi'nin gazellerine terbi, tahmîs ve tesdîsler, yakınları için yazdığı mezar taşı kitâbeleleri, tarihler, önemli siyasal ve sosyal olaylara dair şiirler, *İkinci Perişan* ya da *Kahkaha* adlı basılmamış şiir kitabından alınan manzumeler yer almaktadır. **4. *Cen-netmekân Murad Hân-ı Hâmis Hazretlerinin Hapis Hâli ve Son Vedâi*** (İstanbul 1326). **5. *Berk-ı Fezâ*** (İstanbul 1327). Eserin mukaddimesinde kitaptaki yazıların edîbane dörtüklerden ibaret olup toplumu ilgilendiren ciddi konuları, sızlanış ve serzenişleri, garamiyyâtı ve kendi hayatına dair manzum ve mensur yazılarını içereceği belirtilmektedir. Kitapta ayrıca 1324 (1906) tarihli "Hürriyet", "Sürûd-i Hürriyet", "Padişah ve Millet" ile Midhat Paşa için söylenmiş "Tazmin" başlıklı şiirler yer almaktadır. **6. *Fihrist-i Kur'ân-ı Kerîm*** (İstanbul 1330). **7. *Mahallât ve Kurâ Hey'ât-ı İhtiyâriyyesinin Bâhusus Muhtarların Kavânîn-i Devlet ve Evâmîr-i Hükûmet ile Muayyen Vezâif-i Umûmiyyesini Câmi ve Muvazzah Tâlimât-nâmedir*** (Ankara 1329-1331). **8. *Neşîde-i Cihâd-ı Ekber*** (Ankara 1330). **9. *Dâstân-nâme-i Vîcdânî*** (Ankara 1330). **10. *Musahhah ve Muvazzah Tefe'ül-nâme-i Muhyiddin-i Arabî*** (1332). Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye nisbet edilen eserin tahkik ve açıklamasını, tefe'ül âdâbı ve usulünü içermektedir. **11. *Gülbang-i Cihâd-ı Ekber*** (Ankara 1333). **12. *Cuma Namazı*** (İstanbul 1335-1337). **13. *Bayram Namazları*** (İstanbul 1335-1337). **14. *Parasız*** (İstanbul 1337-1340). Eski jandarma kumandanlarından Âgâh Paşa'nın aynı vezin ve kafiye-de söylediği şiirden uyarlanan "parasız" re-

difli şiirini ihtiva etmektedir. **15. *Hitâbiyyât*** (Bursa 1336-1338). Ankara'da verdiği bir konferansın genişletilmiş şeklidir. **16. *Hazret-i Muhammed (a.s.) Niçin Çok Evlendi?*** (İstanbul 1928). Ahmet Karadut tarafından sadeleştirilerek aynı adla (Ankara 1998) ve Dursun Gürlek tarafından *Peygamberimiz Niçin Çok Evlendi?* ismiyle (İstanbul 1993) neşredilmiştir. **17. *Lübbü'l-ahzâb li-cemî'l-ihvân ve'l-ahbâb*** (İstanbul, ts.). Birçok defa basılan bir hizb mecmuasıdır. Şeyhülislâm Ebû-suûd Efendi'nin hizbiyle (Vird-i Ebüssuûd) sıkıntılı zamanlarda okunan salât-ı nâriyyenin metin ve tercümelerini ihtiva eder.

BİBLİYOGRAFYA :

Tomar-Kâdiriyye, s. 4, 26, 52, 56, 73; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 2005-2008; Aziz Demircioğlu, *100 Yıllık Kastamonu Basınında Kim Kimdir 1872-1972*, Kastamonu 1980, s. 54-55; Mustafa Askar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Ankara 2001, s. 234-236; Ali Birinci, *Tarihin Gölgesinde Meşâhîr-i Meçhûleden Birkaç Zât*, İstanbul 2001, s. 23-30; a.mlf. – İsmail Kara, "Mektupçu, Mutasavvîf, Yazar, Şair Sadık Vîcdânî", *TT*, XIII/78 (1990), s. 35-38; Mustafa Kara, "İşgal Günlerinde Vali Vekili Sâdık Vîcdânî", *Bursa Araştırmaları*, sy. 11, Bursa 2005, s. 22-24; Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "Ahmed Mâhir Efendi", *DİA*, II, 98.

SEMİH CEYHAN

SA'DÎ, Abdurrahman b. Abdullah

(عبد الرحمن بن عبد الله السعدي)

Abdurrahmân b. Abdillâh
b. İmrân b. Âmir es-Sa'dî
(ö. 1066/1656)

Târîhu's-Sûdân adlı eseriyle tanınan
Tînbüktülü tarihçi.

30 Ramazan 1004'te (28 Mayıs 1596) Tînbüktü'de doğdu. Ailesi muhtemelen Arap asıllıdır. Öğrenimine bölgenin tanınmış ilim adamlarından olan babası Abdullah ile Muhammed b. Muhtâr ile Mâlikî fakihî ve muhaddis Ebû'l-Abbâs Ahmed Bâbâ et-Tînbüktî'den ders aldı. Ardından kardeşleriyle birlikte bölgenin diğer önemli şehri Cenne'ye gitti ve 1036'da (1627) Senkürî Camii'ne imam tayin edildi. 1047'de (1637) imamlık görevinden alınca Tînbüktü'ye döndü. Bir müddet sonra şehrin kumandanı Saîd b. Ali el-Mahmûd tarafından imam tayin edildi. Sa'dî, bu dönemde Fas adına Tînbüktü'de hüküm süren Tînbüktü Paşalığı yönetimi nezdinde büyük itibar kazandı. 1056 (1646) yılında kâtiplik görevine getirildi. Bölgedeki diğer hükümdarlarla yapılan barış görüşmelerine ve

Tinbüktü paşalarının düzenlediği seferlerle katıldı. Onun bölgeyi işgal altında tutan Fas yönetimine hizmet etmesi eleştiri konusu oldu. 1039'da (1630) Mâsinâ kadısının daveti üzerine Mâsinâ'ya gidip buradaki ilim adamlarıyla görüşmelerde bulundu, bölge hakkındaki bilgisini arttırdı. Gördüğü yakın ilgiden dolayı bu ülkeyi üç yıl sonra bir defa daha ziyaret etti. Resmî görevi yanında ülkenin çeşitli bölgelerine gidip ders verdi. Ölümüne kadar kâtiplik görevini sürdüren Sa'dî Tinbüktü'de vefat etti.

Sa'dî genel olarak IX-XI. (XV-XVII.) yüzyıllar arasında Cenne ve Tinbüktü şehirleriyle çevrelerinin tarihini ele alan *Târîhu's-Sûdân* adlı kitabını 1066'da (1656) tamamlamıştır. Eser Mahmûd b. Hâc el-Mütevekkil Kâ'ti'in *Târîhu'l-Fettâş*'ı ve Ahmed Bâbâ et-Tinbüktü'nün *Tezkiretû'n-nisyan*'ından sonra Bilâdüssûdan bölgesi tarihinin üçüncü önemli kaynağıdır. Bölgede yaşayan Tuaregler (Tevârik), Fûlâniler, Bambaralar ve Mandingler ile dönemin güçlü iki devleti olan Songay ve Fas sultanlıkları hakkındaki bilgilerin de temel kaynaklarından biridir. Otuz sekiz bölümden oluşan *Târîhu's-Sûdân*'ın birinci bölümünde Songay sultanlarının listesi yer almaktadır. İkinci bölümde bu hânedanın kökeni ele alınmakta, üçüncü ve dördüncü bölümlerde Songay hânedanından önce bölgede hüküm süren Mali Sultanlığı hakkında bilgi verilmektedir. Beşinci bölümde on birinci bölümün sonuna kadar olan kısım (Tuaregler'e ayrılan sekizinci bölüm hariç) Cenne ve Tinbüktü'nün tarihine ayrılmıştır. On ikinci-yirmi birinci bölümlerde Batı Afrika Ortaçağı'nın en güçlü hânedanlarından Songay Sultanlığı'nın kurucusu Askiya hânedanının tarihine, yirmi bir-yirmi dördüncü bölümlerde Fas Sa'dî Sultanı Ahmed el-Mansûr ez-Zehebî'nin 999'da (1591) Tinbüktü'yü işgal ederek bölgeyi ele geçirmesi ve sonrasında meydana gelen gelişmelere yer verilmiştir. 999-1022 (1591-1613) yılları arasında Fas'ın hâkimiyetinin zayıflaması, komşusu konumundaki Mâsinâ Sultanlığı ve burada yeni bir iktidar olarak ortaya çıkan Tinbüktü Paşalığı'nın 1063 (1653) yılına kadarki tarihi hakkında eserin yirmi beş-otuz yedinci bölümlerinde geniş bilgi bulunmaktadır. Eserde ayrıca, Sa'dî'nin yaşadığı dönemde Afrika kıtasında iki güçlü hâkimiyeti temsil eden Osmanlı Devleti ile Fas Sa'dî Sultanlığı arasındaki münasebetler konusunda önemli bilgiler yer almaktadır.

İlk defa Alman seyyahı Heinrich Barth'ın 1853 yılında Tinbüktü'ye yaptığı seyahat sırasında tesbit ettiği eserin bir kısmını G. Ralf Almanca'ya tercüme etmiş (ZDMG, IX [1955], s. 518), tamamının tahkiki neşri ve Fransızca çevirisi Octave Houdas tarafından yapılmıştır (Paris 1899-1900). Houdas'ın bu çalışması UNESCO'nun Afrika serisi koleksiyonu içinde 1964 yılında yeniden basılmıştır. Eser Afrika yazmaları konusundaki uzmanlığıyla tanınan Amerikalı tarihçi John O. Hunwick tarafından İngilizce'ye tercüme edilmiştir (*Timbuktu and the Songhay Empire: Al-Sa'dî Ta'rih al-Sudan Down to 1613 and Other Contemporary Documents*, Leiden Brill 1999).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman b. Abdullah es-Sa'dî, *Târîhu's-Sûdân* (nşr. ve trc. O. Houdas), Paris 1899-1900, tür.yer.; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 309; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 717; a.mlf., "Sa'dî", *IA*, X, 35-36; M. R. Lipschutz – R. K. Rasmussen, *Dictionary of African Historical Biography*, London 1986, s. 202; Charles Abdoulaye Danioko, "Abd al-Rahman al-Sadi", *Culture et civilisation islamiques: Le Mali*, Rabat 1988, s. 213-215; Cezâr, *Medâhilü'l-mû'ellifin*, II, 676; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, III, 175; Ahmed Fuâd Belîğ, "Abdurrahman es-Sa'dî", *el-Mecelletü't-târîhiyyetü'l-Misriyye*, XX, Kahire 1973, s. 71-128; J. O. Hunwick, "al-Sa'dî", *EI*² (İng.), VIII, 718-719.

AHMET AĞIRAKÇA

SA'DÎ, Ali b. Hucr

(bk. ALİ b. HUCR).

SA'DÎ-i CEM

(سعدى جم)

(ö. 887/1482 [?])

Divan şairi.

Adı Sâdullah olup edebiyat tarihlerinde Cem Sultan'a yakınlıklarından dolayı "Cem şairleri" diye anılan gruba mensup bulunduğu kaynaklarda Sa'dî-i Cem, Cem Sa'disi diye anılır. Babasının adı Mustafa'dır. Selnâ Bey ve Riyâzî onun doğum yerini Sivrihisar'a bağlı Siroz, Latîfî, Sivrihisar'a bağlı Karaman'a yakın bir köy, Beyânî ve Âlî Mustafa Efendî ise Seferihisar şeklinde gösterir. Eğitim durumu ve İstanbul'a ne zaman geldiği hakkında bilgi yoktur. Sa'dî'nin Cem Sultan'ın çevresinde kâtip, nişancı ve musâhip olarak bulunduğu dair bilgi şehzadenin Konya'daki valiliği dönemine (1474-1481) aittir. Sa'dî, Cem'in II.

Bayezid'le yaptığı taht mücadelesinde yanında yer aldı; onun hac ziyaretinde (886/1481-82) ve Rodos'a geçişinde (1482) maiyetinde bulundu. İstanbul'daki Cem Sultan taraftarı devlet adamlarından haber almak için Rodos'tan Aydın'a geçiş gizlice İstanbul'a geldi, ancak burada yakalandı. Üzerinde Cem Sultan'a ait mektuplar bulununca boğazına taş bağlanarak denize atıldı. Âşık Çelebi'nin, onun bu yolculuğa Cem'in divanı ile "Kerem" redifli kasidesini Sultan Bayezid'e ulaştırmak amacıyla çıktığını söylemesi pek inandırıcı görünmemektedir. Cem Sultan'ın 29 Temmuz - 1 Eylül 1482 tarihleri arasında Rodos'ta olduğu dikkate alınırsa Sa'dî'nin İstanbul'a gelişi ve ölümünün bu tarihler arasında gerçekleştiği söylenebilir.

Âşık Çelebi, Sa'dî'nin Frengistan'da Nice denilen şehirde Cem Bahçesi adı verilen bağda Cem Sultan'ın divanını "kâfirî" kâğıda yazıp ketebesine Sa'dî b. Mustafa kaydını düştüğünü, bu nüshanın büyük bir kütüphane sahibi olan Baba Çelebi'nin (Şeyh Baba Mahmud) elinde olduğunu söyler (*Meşâirü's-suarâ*, vr. 155^b). Bu bilgi, yine Âşık Çelebi'nin Cem'in divanını Sa'dî ile II. Bayezid'e gönderdiğine dair kaydıyla birleştirildiğinde Sa'dî'nin Cem'in divanını tertip ettiği şeklinde yorumlanabilmektedir. Ancak Cem'in hayatı ve eserleri üzerinde geniş bir araştırma yapan Münevver Okur Meriç bunun doğru olmadığını söyler (*Sultan Cem*, s. 336-338). Latîfî ve Âlî'ye göre Sa'dî, Cem Sultan'ı Frengistan diyarında mutsuz gördüğü zamanlar ona kendi yazdığı bir şiirin matla' beytiyle hitap edermiş, "Câm-ı Cem nûş eyle ey Cem bu Frengistân'dır / Her kulun başına yazılan gelir devrândır". "Râiyye" kasidesi olarak tanınan kırk yedi beyitlik bu şiir Garîbî'nin *Tezkire-i Mecâlis-i Şuarâ-yı Rûm*'unda Sa'dî'ye ait gösterilirse de (Babacan, sy. 40 [2007], s. 11), Halil Ersoylu ve Münevver Okur Meriç kasidenin Cem Sultan tarafından yazıldığını ortaya koymuştur (*Cem Sultanın Türkçe Divanı*, s. 32-35; *Sultan Cem*, s. 341-345).

Tezkire müellifleri, Sa'dî-i Cem'in şiirlerinin devrinde beğenildiği ve onun şiir sanatında usta olduğu hususunda birleşir ve şiirlerinin konusunun genellikle şarapla ilgili olduğunu belirtir. Latîfî, Cem şairlerinden Sirozlu Kandî'nin onun şiirlerine nazîre söylediğini kaydeder (*Tezkiretü's-suarâ*, s. 449). Sa'dî'nin, "Dedim Kâ'be midir kûyun dedi bağ-ı cinandır bu / Dedim tûbâ midir kaddın dedi serv-i revandır bu" matla'lı ünlü gazeli Latîfî'ye göre Necâtî